

AI, MARLOWE, MARLOWE!

Anjel Lertxundi

— Beno, Sam: ikusi al duzu azken bi egunotan?

— Nor? Hillman?

— Ez zaitzela berriro eroarena egiten has. Zu bizkorra zara. Erantzun iezadazu.

— Baina, hori baino lehen, erantzungo al diozu nire galdera bati?

— Ahal badut, bai.

— Haren bizitza salbatzen ari zarela diozunean, influentzia txarretatik askatu nahi duzula eta Kuadratu-eneara ekarri nahi duzula beste kuadratuaren artera, hori esan nahi al duzu?

— Ez da gerta dakjokeen okerrena.

Ez zidan erantzun.

— Ez zait galdera gehiegi gustatu. Hura ez hiltzeaz ari natzaizu. Hiltzea erabaki dezakeen jendearen eskutan dago, segun eta jende horrek zein bihozkada duen. Ezagutzen ez duzun zerbait esaten ari al natzaizu?

— Noski baietz! — haren ahotsari egia zerion eta haren begiak damuz gainezka zeuden. Baina urtebete osoz harekin hitz egiten ihardunda gero ere, niri zerbait ezkutatzeko gauza litzateke. Adibidez, ez zidala ezer sinesten aitortzeko gauza.

— Zergatik ez didazu sinesten, Sam?

— Ez dut horrelakorik esan.

— Ez da beharrezko. Ongi demostratzen didazu hori, dakizuna gordetzearekin.

— Gordetzen dudan bakarra tokitxo bat besterik ez da nire ohetxo zahar honetan — bota zuen trufaz.

— Ziur nago esaten dudana. Badut belarria gauza batzutarako, zeuk musikarako duzun bezala. Tronboia jotzen duzu, ezta?

— Bai — harriturik zirudien.

— Esan didatenez, ongi jotzen duzu.

— Karamelorik ez. Ez naiz inondik ere J.C. Higginbotham.

— Ezta ni Sherlock Holmes ere. Baina goiz ala berandu, esango didazu, noski baietz, noiz ikusi zenuen azkenekoz Tommy Hillman. Ez zara gertuko zure ohetxo zaharrean telebistak bide-bazter baten Tommy-ren hitlotza aurkitu dutela noiz informatuko zain.

— Aurkitu al dute, bada?

Ross MacDonald: *Dolarraren bestekaldea*

Mitxelena dixit «es difícil señalar influencias...» eta ez zaio arrazoirik falta. Isla bat da Lizardi; edozein euskal idazle aztergai da ohizko parametroekin, baina zarauztarra jarioka irristatzen zaigu behatz artetik, dios, zer gertatzen da hemen, hau ez bait da Elis-sanburu, hau ez bait da... ere.

Zeren Lizardiren aztarna literarioak arakatzekoan, oztopo bat baino gehiago topatzen bait dugu bidean eta oztoporik nagusiena Lizardik taxutzen duen euskal idazkera orijinala, geurean ez bait dugu Lizardiren antza-izpiren bat izango duen idazketarik.

«Es difícil...» esan zigun Mitxelenak. Xehetasunaren arabera, ez da ezinezko. Konstatazio horretatik salto egitea eta Lizardi amildegiz inguraturiko muino bakarti gisa hartzea gehiegizkoa iruditzen bait zaigu. Ez dugu, zentzu honetan, Lizardi isla bat zenik uste. Xabier Agirre, pentsatzen dugunez, aktualizaturik, eguneraturik zegoen poetika gaietan eta hau usaintzen zaio darabilen gai-multzoari, edertasunari buruzko obsesioari, imajineria bisualaren erabilkera etengabeari. Bai, aztarna literarioak usaintzen dira, ukitzen, dastatzen, Lizardirenean.

Gure honek, ordea, ez du aztarna literario horien segizio poli-ziako sirenatsuan murgilduko garenik esan nahi. Horretarako jaiotzen ari da nonbait eta plazaratzen nostalgiarik gabeko Poirot metikulosorik, zehaztasunaz barre egiten duen Marlowe distanterik, Archer zinikorik geurean.

Maila apalagoan horregatio, egingo duguna ez da pista posible batzuren bidezidorra adieraztea besterik izango. Aitortu behar bait da, adierazpen horretan baino ur sakonagoetan ez aritzea, igerian Spitz gisa iharduten ez jakiteari zor zaiola, nahiz eta, ditugun prioritategen arabera, Lizardiren obrako dilema poetiko-poliziako honen auzia guztiz garrantzitsua iruditzen zaigun Lizardi bere konplexitate osoan ulertzeko.

Pistak emango ditugu, beraz, aumento gutxiko lupa bat lagun. Hor konpon ondoen osa daitezkeen nobela poliziakoekin. Edo beltzekin, batek daki!

BADATOK PISTAK: HILOTZA AURKITU ONDORENGOAK

Garbi dago lehendabiziko pistak euskal literaturaren inguruan aurkitzen saiatu behar dugula. Gertuenetik urrutienara, barkatzen diogu ausardia hori formulatu zuen Poe-ri.

Aipatu dugu ale beronetan, geure beste batean, Oihenarte-rekiko. Bego dagoenean, baina ez da aski: Lizardiren idaztankerari begiratzen badiogu, aranismoaren eragina gutxituz doa poemagintzan aurreratu ala, aranismo lexikoari ironia krudelaz barre egiteraino (gogora «garbizaleak alda ditzateke itz banaka batzu onelatsu» ohar gordina «Paris-ko txolarrea» poemapean). Tradizio metrikoari buruzkoak ere ez dira Lizardirenean hobeto libratzen: orijinaltasun baten nahian oinarritu behar, Juan Mari Lekuonak bere artikuluan adierazten digunez, eta hor dabilkigu poeta eginahal neketsuetan distantziak markatzen, gero eta *handicap* pertsonalagoei erantzuten. Eta, azkenik, aipatu izan den Mistral-en eraginari Lizardirengan, adierazitakoa baino txikiagoa deritzat, praktika poetikoan behintzat. Besterik bait da Lizardirentzat Mistral-en Nobel sariak (Nobel sariak, Mistral-ek baino gehiago) helmuga bezala suposa zezakeena.

Ingurune kulturalari bagagozkio, eta Euskal Herrikoa eta Espainiako berezten ditugu entorno bezala (kontu irristatzeari, hain erraza bait da entorno kulturaleri buruzko hauetan!), Darío de Regoyos eta Sorolla ditugu Euskal Herrian Euskal Herriaz maite-mindurik, haien paisaia inpresionistak guztiz dira ezagunak euskaldunen artean, eta hauen estetika plastikoa zein gertu ikusten

dugun «bihotz-begiak» erreibindikatzen zituen Lizardirengandik! Esan ere esan behar da, urte batzuk lehentxeago Bilbon ibilia zela —bizitua— Ezra Pound, Ortega y Gasset-ek Zumaian igarotzen zituela uda luzeak, sozio-politiko-literarioak ziren tertulia amai-gabeak antolatzen zirela Zarauzko uda grisaren lasaitasunpean, Arteta, eta ez ustekabeen, bat zetorrela garaiko europar jokabide plastiko abangoardistekin...

Espainiari bagagozkio, berriz, modernismoa, Rubén Darío eta haren lexiko canoforoa, eta haren erritmo imitatiboak eta haren sintaxi entzutetsu eta eufonikoa... Eta Rubén-en atzetik —ondoran, aurrean, beti etengabeko presentzian—, sinbolismoa. Noski baietz! Eta Verlaine... *au rythme du wagon bruttelment* zein gertu ikusten den «bultzi leiotik»!, multzo foniko eta semantikoen arteko ahustura sakrilegoa, ironia, «bidaztiar-dei»a poesiaren lurralde autonomoetara...

Eta 27ko belaunaldia, aipaturikoak eta gehiago surrealismoa ere barne, Góngoraren erreibindikapen ausarta bezain ikonoklasta, uhin eta uholde poetiko europarren Madrileratze orijinal bezain zaratatsua...

Barka, irakurle, ez omen dugu oraindik exordio luze honetan Lizardirengana jo eta pistak eskaini behar dizkizu Poirot eta Marlowe-ren morroin honek:

— Erritmo imitatiboak: «Bultzi leiotik» eta «Biotzean min dut» poemetan bereziki.

— Multzo foniko eta semantikoen arteko haustura: Ia poemagintza osoan.

— Ironia: Zein gutxi aipatu eta aztertu den Lizardirenean hain garrantzizkoa den puntu hau!

— Joera inpresionista, guztiz plastikoa («biotz-begietan» berriro ere): «Bultzi leiotik», «Biotzean min dut»... eta poemagintza osoko imajineria bisuala (eta ez razioziniozkoa).

— Lexiko poetikoaren berrikuntza: Zein poemetan ez? Konposaketa, aditz trinkoen erabilera, beste euskalkietatik jasotako lexiko eufoniko eta, era berean, esanguratsua...

— Abangoardia: «Aldakeri» (gure ustetan trunkatua, eta Lizardi konturatu zen honetaz, poemagintzaren fetxak begien bistan badi-tugu...).

— Sinbolismoa: sinbologia arrunt samarra poemagintza osoan, zehatza «Eusko bidaztiarena» poeman, hor-nonbaitekoa alderdi honetatik zehatzegi aztertu ez dugun «Urte-giroak ene begian» poemario luzean (konstata beza irakurleak, poema luze hau izan zela ordurartean eginkizun lirikorik anbiziotsuena euskal letretan).

ZEHAZTEA ESKATZEN DIGUZU, MARLOWE!

Ez zaitezela haserre, eta has gaitezen Baudelaire-rekin. «Invitation au voyage» izendatzen du frantsesak bere poemarik famatue-netakoa. Lizardiren «Eusko bidaztiarena» poemak, «Bidaztiar-dei» darama subizentzat.

Jaunak, esaten digute entusiasmo kontrolaezinez biek, literaturaren —poesiaren— lurraldea autonomoa da, eta lurralde hori bisitatzea nahirik biziena denez, Baudelairek «mon enfant, mon soeur» gonbidatzen du bidaiara, Lizardik «gogamenaren ezkon xuria».

Eta lurralde autonomo horretan, palmondoak eta harea bigunak baino zerbait unibertsalago topatuko dugu bi poeten gonbiteari edukatu bagatzaizkio: edertasuna. Baudelaire-k «Là, tout n'est qu'ordre et *beauté*», eta Lizardik, berriz, «Eder aunagu, mintzo yoria».

Zirkunstantzien arabera, gauzak aldatu egin dira bi poeten artean, bai. Helmuga poetikoari buruz ari zaigu Baudelaire; tresna poetikoari buruz, ahalmentsu baina landu gabe ikusten duen euskarari buruz, berriz, Lizardi. Baina kontextu berean, ardatz ideologikoak suposatzen duen nomenklatura poetiko berberaren pean.

Edertasunaren jomuga, helburu hori gustagai aurkezterakoan, Lizardi erredundantzia gehiagoz, insistentzia gehiagoz ari zaigularik:

Ezpaitun ezer
lurbiran ederrik i bezain eder!

Helmuga poetikoa Baudelaire-k eta hizkuntza propioaren etekin ahaltuak Lizardik. Hori aipatu dugu lehentxeago. Baina, hala ere, Baudelaire-k ere lotzen ditu helmua eta helmugara iristeko beharrezkoa duen tresneria linguistikoa:

La splendeur orientale,
tout y parlerait
sa douce *langue natale*.

Sinbolisten obsesioa: Mallarmé-k «las palabras de la tribu» deitzen zuena, Baudelaire-k «sa douce langue natale» bezala bataiatu duena, Lizardik berriz «aberriaren abots eztea», edo «gogamenaren ezkon xuria» edo «mintzo yoria» edo «garoz yantzia» edo «ezteiondoko bide» bezala ezagutzen duena.

Eztei ondoko bide, hain zuzen: poetak eta haren maiteder den mintzo yoriak egin behar duten bidea lurralde autonomora, hara, («Là, tout n'est qu'ordre et beauté, luxe, calme et volupté») lurraldera.

Lurralde autonomoaren, ederraren jauregi den lurraldearen deskribapenari gagozkioarik, imajinak desberdinxeak badira, deskribapen hori zentzu berekoa da oinarrian: lurraldea beroa da, baina baita izotz ere (maitagarri/beldurgarri, harrapagai/helezin... maitasuna bera bezalatsu), exotismo liluragarria ageri zaigu bi poetengan, espejismoa dirudi lurraldeak... Idazleak trajeria bezala bizi duen edertasuna atzapartu ezina eta ezin honetan oinarrizten den literaturgintzaren nahiaren eta ezinaren arteko dialektika nekeza baina inoiz ez antzua...

Lurralde hartan dena bait da «ordre et beauté, luxe, calme et volupté», lurralde hartan dena bait da «dirdaiez ikus egina», «gogamenaren ezkon ez-antzu»... Eta bertan aurkitzen bait da «maitasun-edermen zitu» paregabea ere.

Bestetik, aztertzeke dago «Urte-giroak ene begian» (*begian* eta ez beste inon) Lizardiren poema luze eta taxutuenaren ingurune literarioa. Ez dugu horretarako betarik izan. Baina gorago emandako pistek, *mutatis mutandis*, guztiz balio dutelakoan gaude.

Aipatua dugu, gainera, eta sarritan, «Bultzi leiotik» poemak Verlaine-ri dion zor nabaria (zuzen ala zeharka, aztarna literarioen

atzetik jotze honetan inoiz ezin bait da zehatz jakin horrelakorik: iturriak agertzen dira, ez eredu zuzenak).

Eta, azkenik, 27ko belaunaldiaren garaietan gaudenez, ondoren jorratuko zuen bidea baino lehenagoko gazte-urratsetan, Dámaso Alonso honela ari zitzaigun «poemas puros; poemillas de la ciudad» liburuan (1921):

Las sábanas,
aún goteantes, penden
de todas las ventanas.
El viento juega con el sol en ellas
y ellas ríen del juego y de la gracia.
Y hay las niñas bonitas
que se peinan al aire libre.

Lizardik, berriz, Alonsoren kontextu desberdinxean, amonaren hiletak sortarazten dion nahigabe bihurrian:

Eguzkirik ez dute
leiotan zapiak;
aur-yolasik ez dago
gaur zure kalean.

Eta, aurreraxeago, poema berean:

Orain larogei urte,
kale poz-gabeok
eguzkiak zitun ta
zure aur-yolasak
alaitzen.

Kointzidentziak ote Baudelaire, Verlaine eta Dámaso Alonso-rekikoak? Agian! Baina irakurlea aparte, guztiz informatua zegoen idazle apart batengan bakarrik posible ziren kointzidentziak ditugu horiek. Kointzidentziak liratekeen kasuan. Zerbait sakonago eta nabarmenago adieraziko ez liguketen kasuan. Azken honetara makurtuak bait gaude.

Eta besterik ez. Poirot eta Marlowe aipatu ditugunez, aipa dezagun bi hauen aita ere. Holmes-ek ez zuen idazteko makinarik sartzen bere motxilan, ez irusta-dantzarik dantzatzen dantzatokian.

Lupa zeraman, eta ez zen etxetik mugitzen preziso zuen kasuetan izan ezik. Gauza bat bait da kritika literarioa; eta beste bat axaleko irkurketa batek posibilitatzen duen kronika mundanoa.

A.L.

AI, MARLOWE, MARLOWE!
AI, MARLOWE, MARLOWE!

El autor plantea la cuestión de las influencias poéticas que sufrió Lizardi. No se puede considerar la poesía de Lizardi como isla al abrigo de cualquier influjo. El artículo pretende ofrecer pistas de solución.

En cuanto a los influjos recibidos en la literatura vasca, el artículo se refiere a Oihenarte, al aranismo, a la tradición métrica tradicional, a Mistral.

En cuanto al entorno cultural dentro del País Vasco, se recuerdan el impresionismo de Darío Regoyos y Sorolla; se menciona a Ezra Pound, Ortega y Gasset, Arteta. En el entorno cultural de España se destaca el influjo de Rubén Darío, Verlaine, de la Generación del 27.

El artículo enumera a continuación algunos datos literarios en que se refleja un influjo de los autores citados.

Luego emprende un estudio comparativo de los poemas «Invitation au voyage» de Baudelaire y «Eusko bidaztiarena» de Lizardi, encontrando significativas coincidencias. Más brevemente se alude también a ciertas coincidencias entre algunos poemas de Verlaine y Dámaso Alonso por una parte y de Lizardi por otra. Estas coincidencias significan para el articulista que Lizardi no sólo era un gran lector, sino que estaba informado sobre las leyes modernas de la poética en Europa.

L'auteur parle des influences poétiques subies par Lizardi. À son avis, la poésie de celui-ci ne peut être considérée comme isolée à l'abri de tout influx. L'article prétend offrir des voies de solution.

En ce qui concerne les influences reçues de la littérature basque il se réfère à Oihenarte, à l'aranisme, à la tradition métrique traditionnelle, à Mistral.

Quant à l'entourage culturel à l'intérieur du Pays Basque, il nous rappelle l'impressionisme de Darío Regoyos et de Sorolla et mentionne Ezra Pound, Ortega y Gasset, Arteta. Pour ce qui est de l'entourage culturel en Espagne, il signale l'influence de Rubén Darío, Verlaine, de la Génération de 27.

L'auteur énumère ensuite certaines données littéraires qui reflètent l'influence des auteurs cités.

Suit une étude comparative des poèmes «Invitation au voyage» de Baudelaire et «Eusko Bidaztiarena» de Lizardi, où l'on trouve des coïncidences significatives. Plus brièvement, il fait allusion aussi à quelques coïncidences entre certains poèmes de Verlaine et de Damaso Alonso d'une part, et Lizardi de l'autre. Ces coïncidences prouvent à l'auteur de cet article que Lizardi, non seulement était un grand lecteur, mais qu'il connaissait les lois modernes de la poésie en Europe.